

Moralisk oenighet – bara på ytan?

Ragnar Francén, doktorand i praktisk filosofi

Vissa anser att det är rätt av föräldrar att omskära sina döttrar, kanske till och med att detta är något de har en plikt att göra. Andra skulle säga att detta är ett typexempel på grymma och förkastliga handlingar. Vissa ser inga problem med att föda upp och döda djur för att äta dem, medan andra menar att detta är moraliskt oacceptabelt. För varje moralisk övertygelse vi har är sannolikheten stor att det finns andra personer som har motsatt övertygelse. Frågan är om det ens finns *någon* moralisk fråga som alla vill besvara likadant.

Det verkar alltså uppenbart att det finns en massa moralisk oenighet i världen. Ändå finns i den filosofiska forskningen om vårt moraliska tänkande flera teorier som står i strid med detta. Även om det verkar som om vi är oeniga i moraliska frågor, så är det enligt dessa positioner just bara som det verkar, det är en falsk yta. Parterna i sådana moraliska konflikter är inte oeniga, för det finns inte en gemensam sak de talar och har åsikter om när de pratar och tänker om moral. Det är detta påstående jag ska diskutera här. Kan det vara så att moralisk oenighet, något som tydligt verkar vara en del av vår moraliska diskussion, bara är en falsk yta?

Det moraliska tänkandets yta

Vi har alla en mängd olika moraliska åsikter och övertygelser. Vi ger ibland uttryck för dem och diskuterar dem ibland med andra. Vi är alltså vana vid att handskas med moraliska omdömen. Men det är sällan vi i vardagen funderar kring vad det är vi gör när vi tänker eller säger att en handling är fel eller rätt, att den bör eller inte bör utföras. Detta är en del av det man gör inom moralfilosofin. Man försöker göra reda för vår moraliska praktik, för vad det är vi sysslar med när vi tänker och pratar om moral. När man gör detta vill man peka ut vilka drag hos det moraliska tänkandet som är

utmärkande för just moraliskt tänkande och språk. En utgångspunkt i sådana resonemang är hur vi uppfattar moraliska omdömen och åsikter. Det finns en mängd karaktäristiska drag som vi, oftast utan att medvetet tänka på det, tar för givna. De drag som vi spontant tänker på som utmärkande för den moraliska praktiken kan vi kalla för dess yta.

Jag menar alltså att tanken att det råder moralisk oenighet är en del av ytan på detta sätt. Att det råder moralisk oenighet är verkligen en del av hur vi, för det mesta utan att reflektera kring det, ser på vårt moraliska tänkande och språk. Detta tar sig delvis uttryck i de moraliska satsernas språkliga form. Den ena parten i en moralisk konflikt påstår ”kvinnlig omskärelse *är* fel” och den andra kontrar med ”nej, kvinnlig omskärelse *är* inte fel”. Åtminstone till ytan ser dessa yttranden ut som vilka påståenden som helst som är i konflikt med varandra: ”jorden *är* platt”; ”nej, jorden *är* inte platt”. Ett påstående hävdar att något har en viss egenskap – platthet respektive felaktighet – ett annat att det inte har det.

Men det är inte bara i den språkliga formen det är tydligt att vi föreställer oss att det finns moralisk oenighet. Tänk på hur vi upplever moraliska konflikter, både de som vi själva är involverade i och andra. Vi uppfattar det verkligen som att det finns något vi inte håller med den andre om: vad som får eller inte får göras. Det finns alltså något vi är oeniga om.

Oenighet bara på ytan?

Hur kan man då mena att det inte finns någon moralisk oenighet? Den övergripande tankegången är ungefär följande. För att det ska kunna vara så att parterna i moraliska konflikter är oeniga så måste det finnas någonting som de inte håller med varandra om, det som är ämnet för oenigheten. Det måste alltså finnas en gemensam sak vi talar om när vi faller moraliska omdömen, annars skulle det ju inte finnas något att vara oeniga om. Det är detta som de som förkastar den moraliska oenigheten förnekar. Tanken är alltså inte att moralisk oenighet inte finns för att vi alla är eniga, utan för att vi inte pratar om samma sak.

Det finns två olika sätt att förneka att olika personer pratar om eller påstår något om samma sak, när de faller moraliska omdömen. Det första sättet är att helt enkelt att säga att olika personer pratar om olika saker. Det andra sättet är att säga att vi inte påstår något alls när vi faller moraliska omdömen. Båda dessa idéer finns i den filosofiska litteraturen.

Dessa två idéer utformas vanligtvis på ett sådant sätt att de blir mycket lika varandra. De brukar grundas i tanken att moraliskt tänkande och språk är tätt kopplat till våra subjektiva känslor, till våra gillanden och ogillanden gentemot olika typer av handlingar. Det verkar till exempel svårt att förneka att vi har en tendens att gilla de handlingar vi tycker är moraliskt riktiga och ogilla de handlingar vi anser är felaktiga.

Vissa har då tänkt sig att vi kan förklara denna täta koppling mellan en persons moraliska åsikter å ena sidan och hennes känslor å andra sidan med att moraliska omdömen inte är påstående utan uttryck för våra gillanden och ogillanden. Att säga ”kvinnlig omskärelse är fel” är att säga ungefär ”bu för kvinnlig omskärelse!”. Genom att säga något sådant påstår man inte något som kan vara sant eller falskt, man har helt enkelt bara gett uttryck för sitt ogillande av ett visst fenomen. Denna teori kallas ofta för *emotivism*. Andra har tänkt sig att vi inte måste ge upp tanken på moraliska omdömen som påstående för att förklara kopplingen till känslor. Snarare ska vi säga att moraliska omdömen är påstående om våra egna ogillanden och gillanden. Att säga ”kvinnlig omskärelse är fel” är, menar dessa, som att säga ”jag ogillar kvinnlig omskärelse”. Om detta stämmer så påstår vi ju faktiskt någonting som kan vara sant eller falskt. I detta exempel är påståendet sant om den som yttrar det faktiskt ogillar kvinnlig omskärelse. Detta är en form av moralisk *talarelativism*: eftersom varje person som yttrar ett moraliskt omdöme, dvs. varje talare, påstår något om vad hon eller han själv gillar eller ogillar så kommer ju olika personer att prata om olika saker.

Låt mig försöka beskriva skillnaden mellan de två teorierna ännu tydligare. Att det finns två olika sätt att förmedla omvärlden sina känslor är inte något som bara gäller moral. Om jag säger ”jag älskar dig Malin!” så påstår jag något (sant) om mina egna känslor. Men jag hade också kunnat uttrycka min kärlek på andra sätt – jag kan t.ex. ge Malin blommor. Att ge Malin blommor är inte att påstå något om mina känslor, även om det kan vara ett lika effektivt sätt att visa hur jag känner för henne. Enligt den moraliska talarelativismen liknar alltså moraliska omdömen mest den första typen av kärleksförklaringar: de är *påstående* om vad man själv gillar. Emotivismen menar däremot att moraliska omdömen på sätt och vis påminner mer om att ge blommor till den man älskar: man uttrycker sina känslor utan att påstå något om dem.

Vi kan nu se varför både emotivismen och talarrelativismen leder till att det som tycks vara moraliska oenigheter inte är det. Om den som säger ”kvinnlilig omskäreelse är fel” säger ”jag ogillar kvinnlilig omskäreelse” och den som säger ”kvinnlilig omskäreelse är rätt” säger ”jag gillar kvinnlilig omskäreelse” så har de ju inte sagt emot varandra. Det har de inte heller gjort om de säger ”bu för kvinnlilig omskäreelse!” respektive ”hurra för kvinnlilig omskäreelse!”. De har visserligen gett uttryck för att de tycker olika om företeelsen kvinnlilig omskäreelse, men de har inte sagt något som förnekar det den andre säger. Detta skulle de göra först om de svarade något om vad den andre tycker.

Varför ska man då tro på talarrelativismen eller emotivismen? Vi har sett ett skäl: den starka koppling moraliska åsikter har till våra känslor. Det finns ett annat argument som är intressant delvis för att det vid en första anblick kan verka motsägelsefullt. Enligt detta argument talar just det faktum att det finns så vitt skilda åsikter om moral för att existensen av moraliska oenigheter är skenbar. Resonemanget går så här. Om det hade varit så att vi alla hade talat om samma sak, om samma objektiva moraliska fakta, när vi fällde moraliska omdömen så hade man kunnat förvänta sig att våra moraliska åsikter i högre grad skulle likna varandra. Om olika personer talar om eller ger uttryck för sina egna gillanden och ogillanden är det däremot naturligt att olikheterna i moraliska åsikter finns och består.

Varför tror vi på en falsk yta?

Det finns alltså aspekter hos vårt moraliska tänkande – att det är starkt kopplat till våra känslor och att vi har så olika åsikter om moral – som verkar tala för att vi inte pratar om samma sak när vi fäller moraliska omdömen. Men det finns en fråga man kan ställa sig: Om det stämmer att det bara är en yta, varför genomskådar vi inte detta, varför uppfattar vi det som något annat? Det finns andra typer av uttryck där vi inte har några problem med att genomskåda ytan på detta sätt. Om en person i Göteborg tittar ut genom sitt fönster och säger ”det regnar”, och en annan person i Stockholm säger ”det regnar inte”, så förstår vi att de inte är oeniga. Vi gör det trots att det ena uttalandet ytligt sett kan verka förneka vad det andra hävdar, för vi förstår att de inte pratar om samma sak. Om den språkliga oenighetsytan är något vi ser igenom i andra fall, borde vi inte ha gjort det med moraliska påståenden också?

Det finns en möjlig förklaring till varför den falska förvisningen om moralisk oenighet skulle kunna leva kvar. Vissa tänker sig att moraliskt tänkande och språk har en samhällsmässig eller evolutionär funktion för människan. Vi har behövt och behöver regler för hur man får handla gentemot varandra. Vi behöver detta för att bättre och mer effektivt kunna koordinera vårt agerande och samarbeta i grupper. Man tänker sig alltså att moralen har uppkommit och fortlevt på grund av sin funktion att gynna samarbete. Kanske kan man då tänka sig att det har varit befrämjande för detta syfte att vi tänker på moraliska frågor som frågor som har ett svar – vilka handlingar som faktiskt är rätt och vilka som är fel. I sådana fall skulle vi behöva uppfatta det som att det är detta vi pratar om när vi faller moraliska omdömen. Skulle vi uppfatta det som att vi själva och andra bara ger uttryck för våra egna gillanden och ogillanden skulle detta göra det svårare att nå gemensamma slutsatser om hur vi bör strukturera vår samvaro genom regler för hur man får agera. Om man inte längre hade upplevelsen av att vara oense om en gemensam och för alla lika viktig fråga, så skulle den moraliska diskussionen enligt denna tankebana sluta förefalla så angelägen, den skulle inte längre kunna fylla den funktion den fyller. På detta vis skulle man kunna förklara varför vi, trots att vi genom våra moraliska omdömen på ett eller annat sätt ”bara” uttrycker våra egna gillanden och ogillanden, uppfattar det som att vi diskuterar ett gemensamt ämne och problem som vi alla bryr oss om: vad som bör göras.

Vad är yta, vad är djup?

Vi har sett att vissa teorier om moraliska omdömens natur leder till att det som vid första anblick verkar vara oenigheter i moraliska frågor inte är det. Man kan naturligtvis se det som ett problem för sådana idéer att de förkastar en del av det som för de flesta framstår som ett karaktäristiskt drag i en moralisk diskussion. Sådana argument finns också i den filosofiska litteraturen: man har hävdad att det är uppenbart att det rör sig om oenighet och alltså kan dessa teorier inte vara sanna.

Men kanske måste varje teori om vårt moraliska tänkande säga att vissa drag som framstår som karaktäristiska för moraliska åsikter och omdömen är skenbara. Något man slås av när man ger sig på att analysera vårt sätt att resonera kring moral är att de drag denna praktik verkar ha så att säga drar åt olika håll. Olika egenskaper som vi förknippar med moraliskt tänkande

talar för att detta tänkande ska förstås på olika sätt, sätt som inte är förenliga med varandra. Vi har redan sett ett exempel på detta. Om man vill förklara den nära kopplingen mellan moraliska åsikter och känslor med att moraliska omdömen helt enkelt är uttryck för känslor, så får man säga att moraliska omdömen – trots att de verkar vara det, trots att de har den ytformen – inte är påstående. Om man å andra sidan säger att moraliska omdömen faktiskt är påstående, så får man svårare att förklara kopplingen som finns mellan moraliska åsikter och känslor. Det finns många andra exempel som liknar detta: när man accepterar att ett eller några av de drag som verkar känneteckna moraliskt tänkande också faktiskt gör det tvingas man att förkasta andra. Man får säga att dessa senare är drag som den moraliska praktiken enbart bär på sin yta.

Jag menar alltså att moralisk oenighet är ett exempel av många på hur olika till synes karaktäristiska egenskaper hos vårt moraliska tänkande står i konflikt med varandra. Inom moralfilosofin leder detta ofta till att de teorier som förs fram medför att något faktum som från början framstår som uppenbart förkastas som skenbart. Så kan man alltså komma fram till att den till synes självklara tanken att det finns moraliska oenigheter mellan olika personer endast är en falsk yta.